

Ruimte voor de strijd om het burgerschap

ESSAY Thomas Swerts

Mensen zonder papieren maken creatief gebruik van de stedelijke ruimte om hun uitsluiting van burgerschap aan te vechten. Voor het opeisen van hun recht op burgerschap maken zij zowel gebruik van 'safe-spaces' als van de publieke ruimte. De stad opereert aldus als een motor voor de politisering van niet-burgers.

Mensen zonder papieren hebben zowel in symbolische als in letterlijke zin geen toegekende 'plaats' in de samenleving. Hun niet-burgerschap houdt in dat de staat hun fysieke aanwezigheid op haar territorium niet erkent. Deze niet-erkenning vertaalt zich sociaalruimtelijk in een leven 'in de schaduw'. Uitsloten van het recht op werk, wonen, onderwijs, gezondheidszorg en andere sociale voorzieningen onttaardt leven in de stad voor papierlozen maar al te vaak in overleven. Bovendien gaat niet-burgerschap gepaard met uitsluiting van traditionele vormen van politieke participatie. Hoewel papierlozen fundamenteel deel uitmaken van het sociale, economische en culturele leven van steden, beschikken zij niet over geïnstitutionaliseerde kanalen om hun politieke stem te laten horen.

Desalniettemin kwam ik tijdens mijn etnografisch onderzoek in Chicago en Brussel vele mensen zonder papieren tegen die uit de schaduw treden om publiekelijk hun recht op burgerschap te eisen. In Chicago observeerde ik twee jaar als participierend onderzoeker bij de 'Immigrant Youth Justice League' hoe jongeren zonder papieren opkwamen voor hun rechten. In Brussel volgde ik van nabij de activiteiten van het 'Collectif Sans-Papiers Belgique'. Ondanks de op het eerste zicht onoverkomelijke barrières die gepaard gaan met hun gebrek aan legale status, slagen deze mensen er in om nieuwe politieke uitingsvormen te creëren die gevat kunnen worden onder de noemer 'niet-burger burgerschap'. Niet-burger burgerschap verwijst naar het amalgaam van politieke praktijken waardoor niet-burgers claims tot erkenning en inclusie maken in de samenleving waarin ze verblijven. Deze opkomende vorm van burgerschap wordt gedragen door essentieel 'liminale' subjecten; door mensen

Zichtbaar zijn zonder papieren. Foto: Tijl Vercammen 2007

zonder papieren die zich tussen en temidden legale categorieën bevinden en bijgevolg creatief op zoek moeten gaan naar manieren om erkend te worden als dragers van rechten.

In deze bijdrage beschrijf ik hoe mensen zonder papieren gebruik maken van de stedelijke ruimte om hun uitsluiting van burgerschap aan te vechten. Eerst licht ik toe hoe de stad de politisering van papierlozen in de hand werkt. Daarna toon ik aan hoe ze gebruik maken van zowel 'safe spaces' als de publieke ruimte om hun rechten op te eisen. Ten slotte trek ik hieruit lessen over de transformatie van burgerschap.

In steden komen nieuwe vormen van niet-burgerschap tot uiting

De stad als motor van politisering

Het is in steden dat nieuwe vormen van niet-burger burgerschap tot uiting komen. Hier zijn verschillende redenen voor. Ten eerste trekken steden grote populaties migranten aan, waarvan een significant deel irreguliere migranten zijn. Ten tweede concentreren symbolisch en materieel kapitaal zich in steden, wat hen tot een vruchtbare omgeving voor activisme maakt. Ten derde laat de hoge dichtheid mensen zonder papieren toe om allianties te smeden en steun, hulpbronnen en knowhow te verkrijgen van andere organisaties.

De ruimtelijkheid van steden speelt een cruciale rol inzake de politisering van mensen zonder papieren. Mijn begrip van stedelijke ruimtelijkheid kan gesitueerd worden aan de hand van twee conceptuele assen: relationeel (controle versus contestatie) en politiek-symbolisch (zichtbaarheid versus onzichtbaarheid). Het verloop van processen van politisering verloopt via actie-reactie ketens tussen momenten van *controle* en *contestatie*.

De stedelijke ruimte is onderhevig aan permanente surveillantie vanwege de staat. Het is in steden waar restrictief migratiebeleid in de praktijk wordt uitgerold. Zichtbare vormen van staatscontrole zijn praktijken als raids, identiteitscontroles, arrestaties en politiegeweld. Zo was ik in juli 2012 getuige van een politieraid waarbij na lokale klachten over de

verkoop van bootleg dvd's een 150-tal migranten willekeurig werd aangehouden in de Brusselse Zuidwijk. Zo'n tiental personen kregen het bevel het grondgebied te verlaten en een zestal werd onmiddellijk naar gesloten centra getransporteerd. Onttrokken aan het publieke oog worden dit soort controlepraktijken aangevuld met administratieve procedures die migrantenpopulaties indelen in zij die legale status 'verdienen' en 'niet verdienen', alsook de opsluiting van migranten in gesloten detentiecentra en hun daaropvolgende deportatie. Veel van de jongeren zonder papieren die ik in Chicago leerde kennen berichtten bijvoorbeeld over hoe het gebrek aan een 'Social Security Number' (SSN) hen ervan had weerhouden om een aanvraag tot toelating voor hoger onderwijs in te dienen. Zulke simpele administratieve procedures werden door hen als traumatisch ervaren en hun SSN kwam symbool te staan voor de angst om 'betrapt' te worden door de staat.

Tezelfdertijd zijn steden broeihaarden van contestatie. In wat volgt focus ik op de ruimtelijkheid van contestatie. Desalniettemin moet de ruimtelijkheid van controle en haar invloed op contestatie-mogelijkheden steeds in het achterhoofd gehouden worden. Ik belicht aan de hand van etnografische voorbeelden hoe niet-burgers gebruik maken van de stedelijke ruimte om hun legale status te contesteren.

'Safe spaces'

De 'Immigrant Youth Justice League' (IYJL) begon in 2009 als een informele groep jongeren die zich verzamelde als protest tegen de deportatie van Reyes, een 21 jaar oude student aan de University of Illinois in Chicago. In januari 2009 werd Reyes, nadat hij een stopbord had genegeerd, aangehouden door de politie. Omdat hij geen identiteitsbewijs kon voorleggen werd hij gearresteerd en voorgeleid voor uitzetting. Het is in de marges van deze steuncampagne dat een handvol studenten begon samen te komen op de universiteitscampus. Tijdens deze bijeenkomsten namen verschillende jongeren het initiatief om openlijk met elkaar over hun illegale status te praten. Waar dit in het begin nog beperkt bleef tot de enkelingen die de moed konden opbrengen om hun verhaal te delen, werd 'coming out' al snel een georganiseerde activiteit.

In 2010 ging ik naar mijn eerste IYJL Shout-it-out evenement. IYJL-lid Claudia lichtte de bedoeling als volgt toe. "Vooreerst is dit een safe space voor mensen om naar buiten te komen met hun verhaal en zich ondersteund te voelen", zei ze. Daarnaast moest iedereen de gemeen-

Stedelijke ruimte en de politisering van mensen zonder papieren. Achtergrondfoto: Tijl Verkammen 2007

Undocumented Unafraid: Onbevreesd voor het ideaal van Amerikaans burgerschap. Foto: Andy Grant 2010

schapsnormen respecteren: "wat hier gezegd wordt, blijft hier, wat hier geleerd wordt draag je met je mee". Wat volgde waren emotionele verhalen van jongeren zonder papieren, die vaak voor de eerste keer aan vreemden over hun status vertelden. In de daaropvolgende maanden ontdekte ik dat het onderling vertellen van deze persoonlijke verhalen toeliet om op persoonlijk vlak mentale barrières tot politieke participatie te overwinnen. Bovendien wekt de methode van verhalen vertellen de gevoelens van gemeenschap, agency en ondersteuning op die noodzakelijk zijn om in het daglicht te treden.

'Safe spaces' zijn ook essentieel ruimtelijk. Hun bestaan hangt af van de (gedeeltelijke) erkenning van jongeren zonder papieren vanwege de staat. Enerzijds beschikken zij over het recht op onderwijs in Illinois. Anderzijds heeft de stad Chicago zichzelf tot 'sanctuary city' uitgeroepen waardoor ze informeel papierlozen erkent. Deze lokale context geeft ademruimte aan actoren in het stedelijke middenveld. Scholen fungeren als de primaire 'safe spaces' voor de zelforganisatie van jongeren zonder papieren. Het is dus niet toevallig dat IYJL hier het daglicht zag. Naast scholen verlenen ook kerken middelen. Maar, de steun van de 'Illinois Coalition for Immigrant and Refugee Rights' (ICIRR), een coalitie-organisatie van meer dan honderd migratiegerelateerde organisaties in Chicago, bleek bovenal belangrijk voor de expansie van IYJL's invloed. Het was ICIRR die hen naast symbolische steun de materiële middelen (faxmachines, telefoonbanken) en ruimte (vergader ruimte in het stadcentrum) ter beschikking stelde om hun dagelijkse organisatie mogelijk te maken.

De mensen zonder papieren bij het 'Collectif Sans-Papiers Belgique' (CSPB) in Brussel steunden op hun manier ook op veilige ruimtes voor hun zelforganisatie. Vergeleken met de relatief geprivilegieerde en hoog opgeleide jongeren zonder papieren in Chicago, ging het hierbij om een meer precaire groep mensen zonder papieren. Het collectief ontstond in 2009 uit migranten die hun aanvraag hadden ingediend tot regularisatie via een werkvergunning. De regularisatieprocedure eiste dat de aanvrager een werkcontract van minimum één jaar kon voorleggen aan de administratie. Omdat het erg moeilijk, zo niet onmogelijk, was voor hen om zo een werkvergunning te verkrijgen, werd hier al snel op ingespeeld door malafide werkgevers. Verschillende respondenten gaven aan hoe ze duizenden euro's neerlegden voor een vervalste werkvergunning. Intussen wachtten velen van hen verscheidene jaren om uiteindelijk een negatief antwoord te krijgen.

Het is in protest tegen deze situatie dat twee jaar later, in 2011, het CPSB werd opgericht. De ondersteunende kracht achter de schermen was Pastoor Daniel Alliët, die eerder al diverse kleinschalige initiatieven voor mensen zonder papieren had opgestart. Door het ter beschikking stellen van de organisationele infrastructuur en knowhow van deze initiatieven werd ruimte gecreëerd voor de zelforganisatie van papierlozen. Dat er nood was aan dergelijke 'safe spaces' in Brussel stond buiten kijf. In vergelijking met de relatief immigrantvriendelijke context in Chicago, ligt het niveau van repressie in Brussel bijzonder hoog. Bovendien zorgden maatregelen zoals de uitsluiting van mensen zonder papieren van het volwassenonderwijs ervoor dat zij hoe langer hoe minder terecht kon-

den bij sociale organisaties. In die zin is de symbolische en materiële steun vanwege de opbouwwerkers van sociale organisaties er mede verantwoordelijk voor dat er een kader geschepd werd waarbinnen deze geprecariseerde subjecten opnieuw in zichzelf en hun recht op rechten konden beginnen geloven.

'Recht op rechten' in de publieke ruimte

De politisering van mensen zonder papieren gebeurt niet alleen in de achterkamers van 'safe spaces', maar bovenal in en door publieke daden van contestatie. Het ruimtelijk karakter van zulke daden bepaalt hun politieke dimensie. Politiek worden houdt voor niet-burgers zowel 'zichtbaar' worden als 'gehoord' worden in. In de praktijk vertaalt de politisering van mensen zonder papieren zich op een ruimtelijke manier door de (tijdelijke) bezetting van publieke ruimtes, het organiseren van marsen door de stad, het aanzetten tot burgerlijke ongehoorzaamheid en het verstoren van de openbare orde.

Door politisering worden niet-burgers zowel 'zichtbaar' als 'gehoord'

In maart 2011 nam ik deel aan IYJL's tweede 'Coming Out of the Shadows' evenement. Die dag namen acht jongeren plaats op het podium, dat enkele tientallen meters verwijderd was van het hoofdbureau van het uitzettingsagentschap. Eén voor één vertelden ze hun levensverhaal, af en toe onderbroken door emoties. Elk verhaal werd afgesloten met de zin: "My name is X, I am undocumented. I am unafraid. And I am unapologetic". Door het publiek reciteren van hun verhaal op openbare plaatsen ontwikkelen deze jongeren een sterk politiek bewustzijn. De stedelijke ruimte wordt tijdens dit soort acties aangewend als een openluchttheater waarin politieke performances opgevoerd worden.

Een ander voorbeeld van het gebruik van ruimtelijke verzetstrategieën zijn acties van burgerlijke ongehoorzaamheid. Zo was ik in mei 2013 getuige van een actie naar aanleiding van de komst van President Obama voor een benefietevenement. Rond de middag ketenden twaalf IYJL leden zich aan elkaar. Hierna verbonden ze hun armen met buizen uit kunststof, opdat de politie hen minder makkelijk zou kunnen verplaatsen. Vervolgens blokkeerden ze het verkeer op de drukke Michigan Avenue terwijl ze "Not1more" scandeerden, verwijzend naar hun eis voor een tijdelijke halt aan deportaties.

Voorgaande voorbeelden tonen aan hoe het tijdelijk bezetten van de publieke ruimte een krachtige manier kan zijn om claims te communiceren. Tijdens mijn onderzoek in Brussel kwam ik ook in aanraking met de mars als actievorm. In april 2013 nam ik deel aan de twee weken durende Belgische solidariteitsmars voor mensen met en zonder papieren. Het traject deed de grootste steden van België aan. Door van stad tot stad te wandelen, trachtten de papierlozen te "tonen aan de lokale populatie dat wij hier zijn, dat wij hier leven en dat wij bestaan", aldus één van de deelnemers. De media-aandacht voor de mars was beperkt. Het belang van de mars was dan ook eerder symbolisch. Deelnemen aan de mars was een manier om zichtbaarheid te genereren, alsook om een nationaal netwerk van activisten uit te bouwen.

Ik stapte de laatste 27 kilometer mee tussen Leuven en Brussel. Tijdens onze voettocht praatte ik met Mohammed, een man van Algerijnse afkomst die al zes jaar zonder papieren in Brussel woonde. Hij vertelde me over zijn precare levensomstandigheden, over het kraakpand waar hij woonde en over hoe hij zijn job had verloren omwille van gezondheidsproblemen. Ook nu had hij moeite om te wandelen. Desalniettemin stond hij erop om het hele parcours te voet af te leggen. Wanneer Mohammed als laatste in Brussel aankwam, kreeg hij applaus van de supporters. Voor Mohammed en de vele andere deelnemers was meestappen in de mars een manier om uit hun sociaal isolement te geraken, om deel uit te maken van een gemeenschap van gelijkgestemden en om nieuwe contacten te leggen met Belgische medestanders.

Vorbij de grenzen van burgerschap

In het tijdperk van globale migratie staat de institutie van burgerschap onder druk. De politieke acties van mensen zonder papieren maken de discrepantie tussen hun maatschappelijke participatie en hun gebrek aan legale status zichtbaar en tastbaar. Het is in steden dat de strijd om burgerschap beslecht wordt. Mensen zonder papieren worden onderworpen aan controlepraktijken vanwege de staat in de stedelijke ruimte. Net omdat deze controlepraktijken in steden plaatsvinden, bieden ze opportuniteiten voor contestatie. De beweging van papierlozen organiseert zich in de achterkamers van 'safe spaces' met de steun van het stedelijke middenveld. Claims tot erkenning worden door papierlozen tot uiting gebracht in de stad, gebruikmakende van de publieke ruimte als podium en megafon. De stad kan dan ook gezien worden als een openluchtlaboratorium waarin niet-burgers experimenteren met nieuwe vormen van politieke participatie, gemeenschap en burgerschap.

Thomas Swerts (tswerts@uchicago.edu) is een doctoraatskandidaat in de sociologie aan de University of Chicago. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek verricht in het kader van zijn doctoraatsthesis.

Literatuurselectie

- Nicholls, W. & Vermeulen, F. (2012) "Rights through the City: The Role of the City for Immigrant Rights Movements". In: Michael Peter Smith and Michael McQuarrie (eds.) *Remaking Urban Citizenship: Organizations, Institutions, and the Right to the City*. New Brunswick: Transactions Publishers.
- Uitermark, J. & Nicholls, W. (2013) *From Politicization to Policing: The Rise and Decline of New Social Movements in Amsterdam and Paris*. Antipode. doi: 10.1111/anti.12025.